

TUTUN SODAN TUNTEMATTOMAT KUVAT

Tiina Männistö-Funk

Olli Kleemola, Aake Kinnunen ja Virpi Kivioja:
Tuntemattomien sotilaiden albumi. Readme.
fi. Helsinki 2014.

Tuntemattomien sotilaiden albumi on kirja suomalaisten sotilaiden valokuvaustoiminnasta talvi- ja jatkosodassa. Teoksen kohteena ovat epäviralliset sotakuvat, siis muiden kuin tiedotuskomppaniaan kuulneiden sotilaiden palvelusaikanaan ottamat valokuvat. Kirjaa varten on käyty läpi noin 30 000 kuvaa, joista suurin osa kuuluu Olli Kleemolan keräämään yksityisten sotakuvien kokoelmaan. Kirjaan on valittu yli kolmesataa esimerkkiä näistä kuvista.

Tuntemattomien sotilaiden albumia voi pitää ennen muuta kuvateoksena. Tekijät ovat antaneet kuvien puhua puolestaan, mitä voidaan pitää kirjan aiheen kannalta erittäin onnistuneena valintana. Lukija kokee ikään kuin selailevansa kollektiivista sota-albumia, joka ei luonteensa takia voi tarjota tarkkoja tietoja yksittäisistä kuvista, mutta jossa kuvien yhteissummasta muodostuu vaikuttava tarina. Kirjan tekstiluvut antavat tiiviin katsauksen siihen, millaisia kuvia suomalaiset viime sodassa ottivat, ja taustoittavat kuvien merkityksiä yleistajuisella mutta tutkimukseen pohjaavalla otteella. Kirjan kolme kirjoittajaa ovat laatineet eri lukuja yksin ja yhteistyössä. Lisäksi kirjasta löytyy värivalokuvausta käsittelevä lyhyt mutta kiintoisa luku, jonka on kirjoittanut valokuvauksen historian tutkija Johanna Frigård.

Kirjan johdanto-osuudessa Kleemola kertoo rintamasotilaiden valokuvausta muokanneista ulkoisista tekijöistä. Suo-

men armeijassa valokuvaus oli luvanvaraista, vaikka käytännössä luvattakin kuvattiin melko yleisesti. Toinen rajoittava tekijä oli kameroiden suhteellinen harvinaisuus. Osa kameran omistajista valmisti kuvia kuitenkin myös myydäkseen niitä, joko pienimuotoisesti omassa yksikössään tai ammattimaisemmin, kuten valokuvaaja Gunnar Salonen, jonka myyntitoiminnasta Kleemola kertoo. Näin ollen samoja kuvia löytyy monien rintamasotilaiden albumeista ja kuvien aiheitakin saatettiin valita myyvyuden perusteella.

Suuren kuvamäärän ryhmittely ja haluttuunotto on ollut varsinainen suurtyö. Sotakuvien tyyppejä käydään kirjassa läpi temaattisesti ja löyhän kronologisesti. Varusmiesajasta ja rintamayhteisön muodostumisesta edetään nopeasti käsittelemään jatkosodan etenemisvaihetta, josta suurin osa yksityisistä sotakuvien kokoelmista alkaa, sillä talvisodasta tavallisten sotilaiden ottamia kuvia on äärimmäisen vähän. Rintamasotilaiden valokuvauksen ahkerinta aikaa olivat jatkosodan ensimmäiset vuodet, joiden aikana kertyi kuvia marssijonoista ja Karjalan kylistä, kaatuneista vihollisista ja asemasodan arjesta. Kirjoittajat analysoivat yleisten kuvatyyppeiden merkitystä sotilaille ja näiden omaisille, jotka saivat rintamalla otettuja kuvia kirjeissä.

Siinä missä ryhmäkuvien ottaminen ja Karjalan kauniiden maisemien ikuistaminen olivat jatkumoa jo olemassa olleille kuvausperinteille, sodassa kohdattiin myös täysin uudenlaisia, järkyttäviä näkyjä, joiden kohdalla kamera saattoi toimia ”optisena panssarina”, mutta myös tapana vahvistaa uskoa Suomen armeijan voittoisuuteen ja alleviivata eroa omien ja vihollisten välillä. Kirjoittajat muistuttavat aiheellisesti lukijan mieleen, että sotakuvat kertovat vähintään yhtä paljon ottajiensa maailmankuvasta kuin kohteistaan. Yksittäiset kuvat syntyivät kuvaajan mielessä jo kauan ennen varsinaista kuvaushetkeä. Kuvaamalla oli sitä paitsi

mahdollista harjoittaa valtaa. Esimerkiksi Petroskoi eli Äänislinna ”valloitettiin paitsi aseellisesti myös visuaalisesti”, kuten Kleemola kirjoittaa. Jos omaa kameraa ei ollut, visuaalinen valloitus oli mahdollista tehdä ostamalla toisten ottamia kuvia tai kaupungin näkymistä teetettyjä valokuvapostikortteja.

Kuten kirjan nimikin antaa ymmärtää, itse kuvien lisäksi olennaista sodan käsitteilyssä, kertomisessa ja muistelussa ovat olleet sotakuvista koostetut albumit. Asettelussa ja albumeissa on suuria eroja, mutta kuvien kertomat tarinat ovat usein samankaltaisia.

Kirjassa sivutaan kysymystä siitä, ketkä, milloin ja millä perusteella ovat kuvat albumeihin asetelleet, mutta aiheesta kaivattaisiin lisää tutkimusta. Sen sijaan olisi ollut mahdollista ja lukijalle kiintoisaa sisällyttää teokseen muutamia kuvia kokonaisista albuminsivuista tai –aukeamista.

Tuntemattomien sotilaiden albumi on urauurtava kirja kahdella tapaa. Tiedotuskomppanioiden kuvaustoiminta tunnetaan melko hyvin, mutta yksityisten sotakuvien ja niistä koottujen albumien tarkastelu avaa sotiin uuden ja mielenkiintoisen näkökulman. Yksityinen valokuvaus on lisäksi aihe, jota valokuvauksen historiaa käsittelevästä runsaslukuisesta kirjallisuudesta tarkastelee vain häviävän pieni murto-osa.

Tuntemattomien sotilaiden albumi on merkittävä lisä suomalaiseen yksityisen valokuvauksen historiaan ja siinä sivutaankin monia kuvauskäytäntöjä ja valokuvaukseen liittyneitä tapoja, jotka olivat merkittäviä muussakin kuin sota-ajan kuvauksessa. Mielenkiintoinen yksityiskohta on esimerkiksi tieto siitä, että kaatuneilta vihollisilta saatettiin ottaa kokardien ja muiden sota-muistojen lisäksi myös näillä mukana olleita valokuvia, joista osa päättyi jopa suomalaisten sotilaiden kotialbumeihin. Tämä tapa kertoo suhtautumisesta valokuvuihin, joka poikkeaa huomattavasti meille tutusta kuvasuhteesta. Se kiinnittää myös huomiomme

yksityisen sotakuvauksen rooliin erilaisten valokuvaustapojen ja kuvankäytön muotojen muokkaajana ja kehittäjänä.

Yksityinen valokuvaus yleistyi Suomessa toden teolla vasta toisen maailmansodan jälkeen, vaikka jo 30-luvun loppu oli ollut merkittävää kameramyynnin kasvun ja uusien kuvaustapojen aikaa. Sota-ajan kuvaus oli oma erityinen lukunsa valokuvauksen yleistymisessä ja kuvaustapojen muokkautumisessa, joita Tuntemattomien sotilaiden albumi päästää meidät tarkastelemaan.